

041. Hikâyet-i Nuşirevân: Yeni bir mensur nasihatnâme örneği

Salih ÖZYURT¹

APA: Özyurt, S. (2023). Hikâyet-i Nuşirevân: Yeni bir mensur nasihatnâme örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 723-739. DOI: 10.29000/rumelide.1252835.

Öz

Adaletiyle hükmetmiş Sasani hükümdarı Nuşirevân, bu adaletinden gelen şöhretini hikmet ve vecizelerle harmanlayan eserlerle ön plana çıkan nadide tarihi şahsiyetlerdendir. Bu konuda onun adaletini, ahlaki faziletlerin belirginleştirdiği sayısız eser yazılmıştır. Günümüzde bu eserler, gün yüzüne çıkmakta, Fars şiirinin edebi çehresinden getirdiği nitelikleri klasik Türk şiirine de aktarmakta, onun zenginleşmesine ön ayak olmaktadır. Bu makalede ele aldığımız eser de bu alanı hikmet ve vecizelerle zenginletiren ve Farsça'dan tercüme edildiği açıkça belli olan mensur bir eserdir. 1274 yılında istinsah edilen ve Eski Anadolu Türkçesi'nin pek çok niteliğini barındıran eser, Farsça ve Arapça kelimeler ile zenginleştilse de eser, sade bir dille yazılmıştır. Eser, Nuşirevân'ın meclisinde yer alan âlim ve faziletli kimselerden soru-cevap yoluyla talep ettiği hikmetli, ahlaki sözleri içeren bir nasihatnâmedir. 60 soru ve 60 cevabın yer aldığı eser, ilk kez bu makale ile bilim âlemine tanıtılmıştır. Bu eser, adalet kavramına, toplumun her kesimine hitap eden önemli ahlaki değerlerle eğilmesi yönüyle önemlidir. Gelecek nesiller için de rehber olacak nitelikleriyle eser, dini-ahlaki-evrensel değerler manzumesi olarak görülebilir. Gün yüzüne çıkarılan bu eserle pendnâme kültürüne, evrensel, bir ahlak anlayışının hikmetli üstünlükleri ortaya koyulmuş olacaktır.

Anahtar kelimeler: Nuşirevan, adalet, susal-cevap, ahlak, hikmet

Hikâyet-i Nuşirevân: An example of new prosaic advisroy

Abstract

Nuşirevân, the Sassanid ruler who ruled with his justice, is one of the rare historical figures who brought his fame from this justice to the forefront with works that blend wisdom and aphorisms. Numerous works have been written on this subject in which moral virtues make his justice explicit. Today, these are coming to light, transferring the qualities brought from the literary aspect of Persian poetry to classical Turkish poetry and paving the way for its enrichment. The work we deal with in this study is a prose work that enriches this field with wisdom and aphorisms and is clearly translated from Persian. The work, which was copied in 1274 and which contains many features of Old Anatolian Turkish, was written in an extremely simple language despite the density of Persian and Arabic words. It is an advice containing wise and moral words that Nuşirevân requested through question and answer from the scholars and virtuous people in his assembly. The work, which includes 60 questions and 60 answers, was introduced to the scientific world for the first time with this article. This work is important in that it deals with the concept of justice with important moral values that appeal to all segments of society. The work, with its qualities that will be a guide for future generations, is a set of religious-moral-universal values. With this work unearthed, the wise superiority of a universal moral understanding will be revealed to the pendnâme culture.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ağrı, Türkiye), sozyurt@agri.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9535-7357 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 04.01.2023-kabul tarihi: 20.02.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1252835]

Keywords: Nuşîrevân, justice, ask-answer, morality, wisdom

Giriş

“Emrinizdekilerin yükünü azaltınız, zayıfları incitmeyip, âlimlere saygı gösteriniz; iyilerle sohbet edip, kötülerden sakınınız. Allah ve melekleri şahidim olsun, bir kimse bu gösterdiğim yolun aksini seçerse, onu katiyen yanına bırakmam” (Nuşîrevân-ı Âdil’in son sözleri) (Nizamülmülk, 1998, s. 64)

Nasihatnâme ya da Pendnâme tarzı eserler her devirde yazılmıştır. İnsanlara edep, ahlak ve güzel yaşam ve tavırlarını benimsetme amacı güden öğütleri içeren bu tarz eserler, aynı zamanda bir nasihat kültürünü de oluşturmuştur. Tarihi süreçte edeb, adâb, moral, ahlak, erdem vb. kavramlarla ifade edilerek felsefi bir düşünceye ad olarak verilse de bu kavramlar insanların toplumsal hayattaki yaşamlarını yönlendireceği bir rehber olmuştur. Türk edebiyatında halkı uyanık tutmak için öğütler veren Bilge Kağan, ilk İslami eserlerden *Kutadgu Bilig*, *Atâbetü'l Hakâyık* ve *Divân-ı Hikmet* ve Anadolu’da bu türün ilk örneği kabul edilen Yunus Emre’nin *Risâltü'n-Nushiyye* adlı eseri ile *Dede Korkut Hikâyeleri* ile geniş bir ahlaki ve didaktik türünde eserler telif edilmiştir.

İslam öncesinde “enderz” adı verilen ahlak ve öğüt kitapları ile telif edilen nasihat kültürünün kaynağının örnekleri Fars edebiyatında da görülmektedir. İlk örneğini Rudekî’nin verdiği ancak elde bulunmayan *Kelile ve Dimne*, daha sonra pek çok şair tarafından ele alınmış mevize ve hikmet içerikli çok sayıda eserle büyük bir nasihat külliyesi oluşmuştur. Firdevsi’nin *Şehnâme*’sindeki öğüt ve hikmet içerikli bölümler, İslamiyetin etkisiyle birlikte artarak devam etmiştir. Kısâî, Nasır-ı Hüsrev, Ömer Hayyam, Hâkim Senâî, Sâdi-i Şîrâzî, Senâî, Ahmed Câmî ve yazdığı Pend-nâme ile Türk edebiyatını derinden etkileyen Feridüddin Attar önemli isimler olarak ön plana çıkmışlardır (Mermer 2013, s. 317). Bu eserler kadim İran Sasanî kültüründen gelen mevize üslubuna İslamî bir nitelik kazandırarak onu klasik Türk şiirine aktarmada önemli rol oynamışlardır. Böylece bu tür eserlerde müşterek ve evrensel bir duygunun anlatımı ifade edilmiştir.

Pendnâme türü eserlerin içerisinde önemli bir yer tutan eserlerden biri de Nuşîrevân hakkında yazılanlardır. Sasaniler’in güçlü hükümdarlarından olan Nuşîrevân, adaletiyle meşhur bir hükümdardır ve klasik eserlerde bu yönüyle ön planda tutulmuştur. Hükümdar olduğu dönemde arazi ve vergi reformları uygulamış, Mazdeki gâilesini ortadan kaldırmış, Güney Arabistan’ı zapt etmiş, her dinden insanlara karşı müsamahakâr yönetim tarzıyla dikkatleri çekmiştir. Yunanistan’dan kaçan bilim adamlarını koruyarak bilime ve bilim adamlarına değer vermiş, dünyaca ünlü *Kelile Dimne*’yi İbn Mukaffa’ya Arapça’dan Farsça’ya çevirterek büyük ilmi hizmetlerde bulunmuştur. İbnü’l-Mukaffa, *Kârname-i Enûşîrnevân* adlı eseriyle Arap âlemine ve dünyaya tanıtılmasına vesile olmuş, Nuşîrevân’ı ve adaletini tanıtmaya öncülük etmiş, pek çok eserin de öncüsü olmuştur. Nuşîrevân’ın bir adalet örneği olarak sembolleştirmiş ve günümüze taşınmasına vesile olmuştur (Sivrioğlu 2013, s. 229).

Nuşîrevân, Medain’de yaptırdığı Tâk-ı Kisra denilen ve halkın sıkıştığında kapısına gelip çanının çaldığı ve dertlerine deva bulduğu söylenen sarayında, adaletiyle şöhretini perçinlemiş, klasik edebiyatta da Nuşîrevân-ı Âdil olarak kendini tescillemiş bir hükümdardır. Sahih olmadığı görülen bir hadise dayanılarak Hz. Muhammed’in, Nuşîrevân döneminde doğduğu rivayet edilmiş, yeni nesillere temiz bir ad ve şöhret bırakan hükümdar olarak ideal devlet adamı ve adalet timsali olarak tarihteki ve edebiyattaki yerini almış bir hükümdardır. Klasik edebiyatta tacı, kısıralara lâıyk meşhur sarayı ile anılmış, Hüsrev ile Şîrin mesnevilerindeki Hüsrev’in onun torunu olduğu belirtilerek sıklıkla zikredilmiştir. Adaletli yönetiminin ideal siyaset anlayışı ile insanlara gösterdiği aydınlık yol, hikmet ve

mevize içerikli eserlerin de çekirdeğini ve temel konusunu teşkil etmiştir (Albayrak 1995, 255-256; Tefâzüli 1995, 255).

Nuşirevan hakkında yazılan eserler içerisinde oğlu Hürmüz'e nasihatlerini içeren eserlerin ön planda olduğu görülür. Bu eserler hem devlet adamları için yol gösterici bir rehber, gençler için bir ahlak kitabı hem de vasiyetname örneğidir. Eldeki bilgilere göre bu tarz eserlerden Anadolu sahasında yazılan ilk örnek; Ahmedî Dâ'î'nin (ö.1421) 115 beyitlik *Vasiyyet-i Nuşirevân-ı Âdil be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr* adlı eseridir (Yeniterzi 2006, s. 25). Aslı Farsça olan bu tarz eserler, önce Arapça'ya sonradan Pehlevice'ye çevrilmiş; Türk edebiyatında çok rağbet görmüş, manzum mensur pek çok çevirileri yapılmıştır. Bedr-i Dilşâd'ın *Kabusname*'sinin tercümesi olan *Muradnâme*'sinin 49. babı da bu konuyu içerir (Yeniterzi, 2006, s. 13).

Tercümesi verilen ve üzerinde çalıştığımız eser "Hikâyet-i Nuşirevân" başlığı ile anılan bir eserdir. Bu eser İstanbul Millet Kütüphanesi Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, 34 Ae Roman 109 numarada kayıtlıdır. 23 varak ve Arap nesih hattıyla yazılmıştır. 198x127, 136x75 mm. boyutlarında olan yazma eser, tezhipli tam meşin kaplı, mikleplidir. Makalede önce Pendnâme ve nasihatname tarzında eserlerden kısaca bahsedilip, Nuşirevân'ın nasihatnâme kültürü içerisindeki önemi anlatılmaya çalışmış, daha sonra metnin içeriğinden, edebi yönlerinden ve öneminden bahsedilmiştir. Akabinde eserin transkripsiyonlu tam metni verilmiştir. 1274 senesinde istinsah edilen eserin müstensihinin Hafız Muhammed Zakir'in tilmizlerinden Muhammed Râsimer olduğu eserin sonunda kayıtlıdır. Ayrıca asıl sahibinin, eserin cennet mekân padişah Mahmud (I. Mahmud) Han hazretlerinin muhterem eşinden olan Abdulazîz Efendi hazretlerinin olduğu da belirtilmektedir. Eserdeki bu ifadelerden anlaşıldığı üzere eserin, I. Mahmud Hüdevandigar'ın şehzadesine sunulduğunu göstermektedir.

Eser besmele ile başlar, Hz. Peygambere kısa bir övgüye yer verir. Bu övgüden sonra asıl hikâye kısmı başlıyor. Hikâye, adaletiyle meşhur İran Sasani hükümdarı Nuşirevan'ın (531-579) Keyani sülalesinden âlim ve faziletli kimseleri toplayarak meclisinde adaletten, devlet yönetimine, siyasetten sosyal hayatı düzenleyen kişilerarası kurallar ve erdemlere kadar pek çok konuyu sual-cevap şeklinde talep ettiği ahlaki ve didaktik bir pendnamedir. Genellikle her sualin 2'den 6'ya kadar sıralanmış âdetsel karşılığı verilmekte, bu cevapların ahlaki vecizelerle desteklenerek sunulduğu görülmektedir. Eserin girişinde bu hikmetlerin Nuşirevan tarafından tüm devlet yöneticilerine hatıra bırakıldığı, halifelerin dahi onun sözlerini öğrenmek için Farsça öğrendiği ve hikmetlerin Farsça'ya çevrilmesine, sözlüklerinin hazırlanmasına âlimlerin öncülük ettiklerini belirtmektedir (Hikâyet-i Nuşirevân, 1a-1b). Bilim dünyasına bu makale ile tarafımızdan tanıtılacak olan eserin, pendnâme türünde örnek olacak ve klasik edebiyatın hikmetli ve veciz söz külliyyatına önemli katkılar sağlayacak niteliği ile dikkat çekilecektir. Eserin, bilim âlemine kazandırılmış olması bu yönleriyle büyük önem arz etmektedir.

Üzerinde çalıştığımız ve tanıtımını yaptığımız bu yazma eser, daha önceden Halil Sercan Koşik tarafından "Nuşirevân-ı Âdil'in Hikmetlerini İçeren Mensur Bir Nasihat-Nâme" adıyla tanıtılmış ve bilim âlemine bir makale ile duyurulmuş olan yazmadan tamamen farklıdır. Araştırmacı Koşik'in tanıttığı eser, "Hikâyet-i Nuşirevân-ı Âdil" ismiyle, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonunda 06 Mil Yz A 8294 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bir mecmuanın 118a-122a yaprakları arasında yer almaktadır.² "Bu eser, "boyut olarak 220x146 - 182x114 mm. olup, şirazesi dağılmış, koyu kahverengi meşin bir cilt içerisinde. Su yolu filigranlı kâğıda nesih hattıyla yazılmış olan eser, 17 satırdan oluşmaktadır. Yapraklar rutubet lekeli. Eser üzerinde herhangi bir telif veya istinsah tarihi

² Koşik, H.S. (2013). Nuşirevân-ı Âdil'in Hikmetlerini İçeren Mensur Bir Nasihat-Nâme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 135-144.

bulunmadığı gibi müellif veya müstensih ismine de rastlanmamaktadır” (Koşık, 2013, s.143). 23 bölümden oluşur. Bu bölümlerde Nuşirevan, filozofları, âlimleri toplayarak fikir danışmakta ve her birinden birer hikmet istemektedir. Bu hikmetler bir kaç nasihat ile birlikte insanlara doğru yolu bulmada kılavuzluk eden ilkelerden bahsetmektedir. Üzerinde çalıştığımız yazma ise daha geniş perspektifte hikmetli ve veciz ahlaki değerlerle bu toplumsal kılavuzluk rolünü soru-cevap şeklinde pekiştirmekte, kuvvetlendirmektedir. Bu yönüyle Koşık tarafından tanıtılan nüshanın içerik olarak farklı yönleri bulunduğu ve değişik argümanlarla ilerlediği görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında üzerinde çalıştığımız yazmanın metin farklılığının yanı sıra gerek içerik, gerek düzenleniş gerekse de pendnâme kültürüne katkısı bakımından farklı olduğu görülecektir.

Hikâyet-i Nuşirevân isimli eser, 23 varaktır. Her sayfa ikili defter sayfası tarzında oluşturulmuştur. İlk sayfa hariç her varakta, âlimler ve fazilet sahipleri Nuşirevân'ın isteğiyle toplandıkları meclisinde, onun sorduğu suallere cevap vermektedirler. Bu makalede sayfaların içeriğinde soru-cevap numarası verilerek günümüz Türkçesiyle verilmiştir. Çevirisi de yapılan metinde, Nuşirevan'ın özelinde ve metnin vermek istediği ana düşünce çerçevesinde adalet kavramı da dâhil pek çok ahlaki ve evrensel topluma ait değerlerin değerlendirilmesi de yapılmış ve en sonunda metnin transkripsiyonlu hâli verilmiştir. Eserde ifade edilen başta adalet olmak üzere diğer erdemler ve değerlere bakıldığında, ideal İslâm ahlakıyla örtüşen Peygamberî bir ahlakın vurgulandığı görülmektedir. Bu değerlerin bugün dahi güncelliğini koruduğu, halis değerler olarak toplumsal hafızada yer ettiği de aşikârdır. Kaynakların, Müslüman olmamasına rağmen İslâmî ahlakın bir örneği olarak adaletiyle ön plana çıkan Nuşirevan'ı göstermesi de bu doğrultuda önem arz etmektedir. Eserde besmele ve salvele hariç her sayfa iki kısma ayrılarak ilerlemektedir. Bu sayfaların her birinde halktan kimselere (genç, yaşlı, âlim, cahil vs.) ve yöneticilere Nuşirevân'ın sordurduğu 60 suale, 60 cevap verilmesi yoluyla kıymetli nasihatler verilmektedir. Ayrıca metin harekeli olduğundan okumalar genellikle hareke dikkate alınarak okumaya çalışıldı. Bir kısım kelimelerde hatalar görülmüş bunları düzeltme tercih edilmiştir. Bazı kelimelerde harfler “ح” yerine “ح” “پ” yerine “ب” harfi kullanılmıştır. Metinde müstensihin Türkçe imla kurallarına tam olarak hakim olmadığı görülmektedir.

Eserin varaklarının kısa tahliline geçmeden önce Koşık'ın çalıştığı nüsha ile üzerinde çalıştığımız nüshanın karşılaştırması bir tablo ile sunulmuştur:

Hikâye-i Nuşirevân-ı Âdil	Hikâye-i Nuşirevân
Yazmanın aslında başlık yoktur.	Başlığı vardır.
Yazma 5 varaktan oluşur	23 varaktan oluşur
06 Mil Yz A 8294 nolu yazma	34 Ae Roman 109 nolu yazma
Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda	İstanbul Millet Kütüphanesi Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonunda
Şirazesi dağılmış, koyu kahverengi meşin bir cilt	Tehzipli, tam meşin kaplı, mikleplidir.
220x146 - 182x114 mm. Ebadında	198x127,136x75 mm ebadında
Yapraklar rutubet lekeli, bazı kısımları eksik	Tam nüsha hâlinindedir.
Nesih hattıyla	Arap nesih hattıyla
23 hikmetli söz içerir.	60 Suale-60 cevap içerir.
Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşır	Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri taşısa da kullanılan dil Arapça ve Farsçanın ağırlığının arttığını gösterir.

Hikâyet-i Nuşirevân'ın içeriği/sualler-cevaplar

İlk Sayfa: Besmele ve Peygamber övgüsünü içerir.

İkinci Sayfa: Sasani Hükümdarı, dünyanın dört yanına adaletiyle nam salmış bir yiğittir şeklinde Nuşirevan tanıtılır. Şöhretlidir. Kenanîler sülalesinden tüm âlim ve erdemlilerin üstadı, kaynağı konumundadır. Devrinin âlim ve faziletli kimseleri tüm vakitlerini onun saltanatına şeref vermek ve onun meclisinde bulunarak onu yüceltmek için harcamaktadır. Nuşirevan, böyle bir anda onlardan ahlaka mukabil hikmetli sözler söylemelerini ister ve âlimlere sorular yöneltir. Bu soru ve cevaplarda bahsedilen değerler evrensel niteliktedir. Hükümdarlara ve halka miras kalacak ve herkesin takip edeceği tarzda olan letafet düsturlarıdır. Mecliste bulunanlar da bu düsturlar çerçevesinde suallere cevap vermişlerdir.

Üçüncü sayfa: Nuşirevan'ın tedbirli yönetimini içeren bu hikmetli cevaplar, daha sonra gelenlere de rehber olur. Herkesin nazarında bu hikmetli cevaplar, Nuşirevan için yazılmış bir Zafername olarak da ifade edilebilir. Acem ülkesine gelen halife Nuh bin Samani bu ahlaki ilkeleri katıyetle uygular. Ancak Farsça bilmediği için Nuşirevan'ın miras bıraktığı bu hikmetleri, şerefli eşiği için bir armağan yağmuru olarak kabul eder ve Pehlevce'den çevrilmesine ön ayak olur. İbn-i Sina bile Pehlevi Lügatını Farsça'ya çevirmiş, daha sonra halife bu düsturları takip etmiştir. Daha sonra gelen tüm küçük, büyük herkes bu nadir eseri mütalaa etmiştir.

Dördüncü Sayfa: Bu sayfadan itibaren soru ve cevaplara geçilmektedir.

Birinci Soru: Dua esnasında Allah'tan ne istemek gerekir ki iyilik bulmalı. Cevap: Sağlık, ikincisi güç, üçüncüsü emin olmadır, yani yani güvenilir insanlar bulmaktır.

İkinci Soru: Dünyada zamanında işlenen en makbul şey nedir? Cevap: Hüner öğrenmek, ikincisi mal kazanmak, üçüncüsü de dost hatırına/sözüne riayetdir. Bunlar bir nevi ideal toplumun ahlak vesikalarıdır.

Üçüncü Soru: Sözlerinden ve fiillerinden her fırsatta zarar görülen dostu ne yapmalı? Cevap: Onun yanına az varmak, her buluştuğunda hatırını ve bir ihtiyacının olup olmadığını sormak.

Dördüncü Soru: Dünyada canbdanazi olan şey nedir? Cevap: Şeriata bağlılık, savaşta düşmana intikam hissiyle mukabele etmek, şiddete düşmekten sakınmak, düşmemek, düşünce de kurtulmaktır. Müellif bu bölümde düşenin dostu olmaz derecesine muhataplarını uyarmaktadır. Dindarlık ve iyi kişilerle muhabbet bu düşkünlüğü giderecek temel saikler olarak sunulur.

Beşinci Soru: İnsanın tüm ömründe boşa geçen zaman hangi andır? Cevap: Dilediği kişilere fırsat vermişken boşa geçmesi, dinlenme imkânından kişinin kendisini sıkıntıya düşürmesi, Allah'ı anmaktan kendini gafil bırakması.

Altıncı Soru: İnsana gerekli olan danışıklığı ve işlerde tedbirli olmayı nasıl kişilerden istemeli? Cevap: bu kişilerde iyi huy, dindarlık, iyi kişilerle görüşme, vefalı ve akıllı olma özelliği bulunmalıdır.

Yedinci Soru: Dünyada evlilik kaç huy ile tamamlanır? Cevap: Tevazu ve muhabbet, minnet duymadan kahramanlık yapmak, mükâfatsız hizmet talep etmek. Burada vefa, tevazu ve muhabbetin üç insani haslet olduğu vurgulanır. Herkese iyilik ve yardım da bu güzel faziletlerle bağlanır.

Sekizinci Soru: Nesil kimlere lütuf ve bağış yapmalı ki layık olsun? Cevap: Akıllı, âlim, aslzade ve mert olmalı, akrabadan ise seni seven olmalı.

Dokuzuncu Soru: Büyüklük ve mutluluk kimlere layıktır? Cevap: Hayrı şerden, iyiyi kötüden ayırmalı, her işin üstesinden gelenlerle görüşmeli, onlardan alışveriş yapmalıdır.

Onuncu Soru: Kaç kişiye iyilik etmemelidir? Cevap: iyiliği ve kötülüğü ayırt etmeyen aptallar, iyilik gördükleri halde kötü huylular ve gammazlardır.

Onbirinci Soru: Karşılıklı görüşme ve sohbet etmekten sakınılacak kimseler kimlerdir. Cevap: Bir meclisten diğerine söz taşıyan söz bozguncular ile devamlı ayıp arayarak edindiği sırları meclislerde ifşa edenlerdir.

On ikinci Soru: Uyulması gereken emirlerden layık ve itaate uygun olanlar hangileridir. Cevap: İlki, Allahın emirleridir. İkincisi zamanın padişahının, üçüncüsü ise kâmil insanların öğütledikleri, dördüncü ise anne ve babanın emirleri/buyruğudur.

On üçüncü Soru: Bir mekânda ekilen ve başka mekânda hasılatı alınan tohum hangisidir. Cevap: Ölümlere ve insanlara/yaşayanlara iyilik etmektir ki iki cihanda mükâfatı alınsın.

On dördüncü Soru: Hiç ayıp olmayan şey nedir. Cevap: birincisi hüner ve marifet öğrenmek, ikincisi cömertlik ve bağışlı layık olanlara yapmak, üçüncüsü ise faydasını düşünerek hayır işlemeye çalışmak.

On beşinci Soru: Sahibinin tasalanmayacağı ayıplar nelerdir. Cevap: Sahibinden başkasının vakıf olmadığı, gizli ayıptır.

On altıncı Soru: Dünyada tüccarlıktan daha fazla faydası olan şey nedir. Cevap: Hatır saymak, her çeşit korkulardan emin olmak. Müellifin burada dini değerleri ve İslam ahlakının gereklerini çok fazla vurgulayarak nasihat kültürünü genişlettiği görülür.

On yedinci Soru: Ölüm hâlinde beter olan şey nedir? Cevap: İlki yoksulluktur. İkincisi farz olup dine girmektir³. Üçüncüsü eksik olanlara ve zillet sahiplerine ihtiyacını söylemek, onlardan bir şeyler ummaktır.

On sekizinci Soru: Sonu iyi olmaya delalet eden şey nedir? Cevap: Doğru âmel, anne baba hoşnutluğu, kaza ve kadere razı olmak üzere üç şeydir.

On dokuzuncu Soru: Mürüvvetine hâlel getiren şey nedir? Cevap: İlki, büyüklere ve ileri gelenlere zarar getiren cimriliktir. İkincisi kibirlilik ve bencilliktir. Âlimlere ve olgun insanlara zarar verir. Dördüncüsü⁴, yiğitlere zarar getiren yalancılıktır.

³ Bu sözün de müstensih hatası olduğu düşünülmektedir. Anlam olumludur. Soru, bunu içermiyor. Farz olan dine muhalefet ya da dinden kopma anlamı ile kullanılması daha uygun düşmektedir.

⁴ Üçüncü demesi gerekirken dördüncü diye belirtmiştir.

Yirminci Soru: Âlimlerin ve fakirlerin işlerine ve namına zarar veren nedir? Cevap: İlki, zalimleri ve zulmedenleri meclislerde övmek. İkincisi, zalimlere güç vermeyi ve ermişlerin muhabbetine girmeyi devamlı alışkanlık hâline getirmek⁵.

Yirmi birinci Soru: Bir kişinin maaşından tabibe ihtiyaç duymayacak şekilde tedarikleri etmesi nasıl olur? Cevap: Az yemek, yayan yürümekten sakınmak, az uyumak, avcı hayvanlardan kendini sakınmak ve kendini bilmek olarak dört çeşittir.

Yirmi ikinci Soru: Âdemoğlu içerisinde kâmil insan kimdir? Cevap: Az konuşan ancak, çok şey bilendir. Konuşmaya ihtiyaç olduğunda ise hesaplı ve konumunun gereği olarak söz söyleyen kişi olmalıdır.

Yirmi üçüncü Soru: Âdemoğluna düşkünlük ne zaman musallat olur? Cevap: İlkinde olgun⁶ olmaktır. İkincisinde dostlar arasında fitne ve fesatlık koparmaktır.

Yirmi dördüncü Soru: İnsan şiddete ve güçlüğe ne sebepten düşer? Cevap: birincisi yalnız olmak ikincisi ise gurbete düşkünlük. Burada müellif topluma fesatlığın yalnızlık ve gurbet ele düşme prensibinden kaynaklandığını da belirterek topluma birlik ve beraberliği, danışmayı önerir. Bu Kur'anî emirdir (Şura Suresi-38).

Yirmi beşinci Soru: İnsana fakirlik ve güçsüzlük nereden gelir? Cevap: Gayretsizlikten ve hantallıktan gelir. Burada vakti zayi etmemenin ve çalışmanın önemi vurgulanır.

Yirmi altıncı Soru: İnsanların arzularına ve maksatlarına ulaşmaları nasıl olur? Cevap: Allahtan yardım istedikten sonra işini ihmal etmemek ve saygıyla ikram etmektir.

Yirmi yedinci Soru: İnsanın namus ve şerefine ne hâle getirir. Cevap: Hastalıklara yol açan sebeplere yönelmek, cahillerle sohbet etmek.

Yirmi sekizinci Soru: Dünyada kendinden dahi iyi olan şey nedir? Cevap: İlki, Allah'ın emirlerine boyun eğmek. İkincisi vaktini boşa harcamamaktır.

Yirmi dokuzuncu Soru: İnsana nasıl bir yolla itaat etmek ve karşılık vermek gerekir ki doğru ve mütevazı olsun? Cevap: İlk önce kendilerinden daha aşağı/âdi olanlara alçakgönüllü ve yumuşak davranmak. İkincisi, tüm cariyelere güler yüzlü olmak, Üçüncüsü ise mala tamah etmekten geri durmak ve dalkavukluktan sakınmak. Üçüncüsü giriş kısmında belirttiğimiz melameti ahlaktır. İstiğna ile söz konusu edilir (Sevimli 2021a, 415).

Otuzuncu Soru: Dünyada kendine ayıplanmış şey nedir? Cevap: İlki, ileri gelen kimselerde asık suratlılıktır ve habisliktir. İkincisi cimriliktir.

Otuz birinci Soru: Padişahların halktan ziyade kime muhtaçlıkları fazladır? Cevap: Akıllı ve işlerinde tedbirli olan kişilere.

⁵ Erenlerin muhabbeti olumlu olduğunda hâlde zalimlere güç vermaye eş değermiş gibi sunulması müstensihin hatasından kaynaklı olabilir. Burada "erenlerden muhabbetini esirgeyerek zalimlere güç vermek" demesi gerekirdi.

⁶ Kâmillik olgusunun olumsuz olarak sunulması, âlimlerin yaşadığı sıkıntılara gönderme yapmak maksatlı olsa gerektir. Çünkü tarihsel süreçte pek çok olgun, âlim insanın sıkıntı çektiği vakidir.

Otuz ikinci Sual: Hangi meclise gitse yabancı ve hor görülen, dışlanan kimse kimdir? Cevap: Sözlerinde tatlılık olmayan, hüner ve bilgisinde, olgunluğunda eksiklik bulunan, sıkıcı ve cahil kimse(ler)dir.

Otuz üçüncü Sual: Cömertliğe ve ikram edilmeye layık kimse kimdir? Cevap: Herkese gücü nispetinde iyilik etmek. Her işte doğru sözlü olmak ve sözünde sadık olmak.

Otuz dördüncü Sual: Gençlerle sözlü ve filli olarak sohbet ve iletişimde bulduklarında ulu bir merteye elde edenler, yani ululuk hakkını kazananlar (kimlerdir)? Cevap: Gençlerden nasihati esirgememek, gördükleri ayıplarını ifşa etmeyip, yüzlerine yapmayanlardır.

Otuz beşinci Sual: Kim seferde ve barışta birlikte oturulmaya layıktır? Cevap: Suçlamayan kimse, özür dilemeyi erdemlik olmayı bilen, edepli olmayı ilke edinen kişilerdir.

Otuz altıncı Sual: İnsan bedeninde ibadet kaç türdür ki onlarla insanlara davransın? Cevap: Kalp, lisan ve insan bedeni. Önemli olan kalp ile ibadet etmektir. Kalp devamlı doğruluk ve hayra meyleder. Dil, tatlı sözler ve şükre, beden de gönül güzelliği ve güzel ahlak ile beğenilir tutumlarla belirgindirler. Müellif burada ikinci dil olan insanı kalbi açısından üstün tutar. Bu evrensel ve son derece çağı aşan bir hümanist felsefenin Nuşirevan'ın adaletince ifadesidir.

Otuz yedinci Sual: Dostluk alameti kaçtır ve nedir? Cevap: İlk önce hata olduğunu gördüğünde affede, iyi davranışları gördüğünde kötülükleri görmezden gele⁷. Ayıplarını gizlemeye önem göstere. Uygun davranış geçtiğinde ise onu yaymamalıdır. Hatta bu dört önemli fazilette arkadaşlık babında kendisini teselli ede ve arkadaşlığın geçmesine engel ola.

Otuz sekizinci Sual: Dünya maaşında/maışetinde rahat ve iyi bir yaşam için ne yapmalıdır? Cevap: Her hâlükârda tutumluluk yapmak. Dünya malının yükünden kurtulmaktır.

Otuz dokuzuncu Sual: Padişahlara saltanat sermayesi kaç türdür? Cevap: Eski adetleri ve meclisleri korumak. Burada padişahlara geçmişe sahip çıkma rolü yüklenir. Herkese usulünce muamele etmek ve davranmak, yani adil davranmak.

Kırkıncı Sual: Kimlerden bir şeyler istemek gerekir? Cevap: öncelikle ihtiyacını gidermek istediğin kişi iyi huylu olmalı, sonrasında istediğin şey üzerinde hakkın olmalı.

Kırk birinci Sual: Kişi nasıl davranmalı, yani hangi ameller üzerinde olmalıdır ki halk onu dürüst kabul etsin? Cevap: Zanda, yani suçlamada tama kanaat/emine üzere olmaktır. Yani önce sohbet ve muhabbet ettiklerine zulüm etmemek gerekir. Kimse, dilinden incinmemelidir.

Kırk ikinci Sual: İlim ve marifet tahsil eden kimse (nedir?). Cevap: İleri gelenlerden ise şöhretli olur. Halktan ise aciz ve fakir olur. Eğer bilinmiyorsa halk içinde meşhur olur. Eğer soyca sayılıyorsa, yani ünlenmişse ilim ve marifette eksikliği ile kalır.

⁷ Makul davranış men edilmez. Metnin ruhuna da aykırıdır. Bu cümleyi yukarıdaki şekilde düzeltildi. Müstensih hatası da olabilir. Cümle “na-akıl olan efâli gördüğünde men ide” şeklinde olmalıdır.

Kırk üçüncü Soru: Mutluluk ve talihli olmak nedir? Cevap: Yakın dostun hakkını vermek, anne ve babaya hayırlı olmak ve onların hayır duasına ulaşmak. Düşmanı güzel tavır ve davranışla kendine bağlamak. Ahiretteki hâlleri konusunda düşünmek gibi dört niteliğe sahip olmak.

Kırk dördüncü Soru: İnsanoğlunun zamanı ve dirliği ciddi çaba ve gayretiyle mi yoksa Allah'ın takdiri ile mi olur? Cevap: İnsanın çabası Allah'ın takdirindedir, ancak o takdirden ayrı olmayarak maksada çok cüz'i de olsa kendi iradesini katmak gerekir.

Kırk beşinci Soru: Gençlere layık davranışın en makbulü nedir? Cevap: Yaşlılara karşı gayet edepli olmak (iken) iş ve eylemlerinde başkalarına ve yaşlılara menfaat erıştirmek gibi huylara sahip olabilirler. Ancak her iş ve eylemde makbul olmaları gerekir.

Kırk altıncı Soru: Yiğitlerin şerefli olanı ve övünce müstehak olanı nasıldır? Cevap: Dostuna yardım ettiğinde mutlu olmalı ve minnet dahi duymamalıdır.

Kırk yedinci Soru: Akıl sahipleri katında ayıptan bahsedilen hüner nedir? Başkalarına cömertlik ettim, bağışta bulundum diye başka meclislerde iyiliğini ve övücünü sergileye⁸.

Kırk sekizinci Soru: Günlerini halka iyilik yapmakla geçirmek mi yoksa kötü işlerden sakınmak mı iyidir? Cevap: Kötülüklerden sakınmak tüm iyiklerden üstündür.

Kırk dokuzuncu Soru: Hangi hayırlar vardır ki herkes talep eder ancak hiçbirisini bir araya getiremez? Cevap: Sağlık, mutluluk, rahatlık, şüphe duymama gibi dört fazileti içerir.

Ellinci Soru: Soylu bir kimse, meşgul nesepli/soyu belli olmayan bir kimseden ilim tahsil eder de ar duymaz (nedendir)? Cevap: Marifet sahipleri meşgul olmazlar, cahiller ancak hakaret nazarıyla bakarlar, çünkü marifet/ilim büyükleri yüceltir. Görüldüğü üzere pek çok ahlaki söz, bir nükte, ibret içeren vecize niteliğindedir.

Ellibirinci Soru: İlim sahiplerine zînet/süs veren nedir? Cevap: Sözlü ve filli olarak dürüstlüğü ilke edinmek. İlme'l-yakîn seviyesinde bildiğı şeylere iyice vakıf olup zanna düşmemek.

Elli ikinci Soru: Ateşin⁹ azabını/yakıcılığını sakinleştiren nedir? Cevap: Önce sabır ve tahammül, sonra sözü narın ve ılıman söylemektir. Burada tatlı dil, ateş yalınını sakinleştirir misali veciz bir sözle düşünceler ifade edilmiştir.

Elli üçüncü Soru: Zor emir ve sorunlarda kiminle söyleşmek, karşılıklı danışıklık gerekir? Cevap: Her nesneyi tecrübe eden sırlara mahrem olmak gerekir.

Elli dördüncü Soru: Geçim sıkıntısı olduğunda kimlere muhtaçlık bildirilmeli, kimlere başvurulmalı? Cevap: Savaşta ve barışta seninle dostluk kuran ve ilimde sana yol gösterenlere müracaat olmalıdır.

Ellibeşinci Soru: İnsanın bedeninin rahatlığına ve takviyesine yardım edecek (olan) yenilmeyen ve içilmeyen şey nedir? Cevap: İlki gençliğin yüzüdür. İkincisi ahenkli/besteli sohbetlerdir. Üçüncüsü bahçe seyri/mesire zevki. Dördüncüsü meclisin kadehi. Beşinci hoş koku, altıncı hamam sefasıdır.

⁸ Bu cümle, yaptıklarıyla herkes içinde övünme kendini ön plana çıkarma anlamını içerse de müellifin, cömertliği meclislerde ya da başka platformlarda konuşulan kimseleri kastettiğı açıktır.

⁹ Cehennem azabından bahsedilmesi de kuvvetle muhtemeldir.

Elli altıncı Soru: İnsanın gönlünü mutlu edip ferahlık veren kaç nesne vardır? Cevap: Beştir. İlki bahçe gezintisi, ikincisi güzellerin vuslatı, üçüncüsü dostların muhabbeti, dördüncüsü suların çağlayamı/çağlayan suların/akarsuyun seyri, sonuncusu hoş sesliler, hoş şarkılar dinlemek¹⁰.

Elli yedinci Soru: Yiğitlik ve cesurluğa sebep olan nedir? Cevap: Kendinden alt mertebedeki kişilerin hatalarından doğan günahları af etmeye mukabele etmeyip, cezalandırılmasına ön ayak olmak cesurluk değildir. Burada affetmek büyüklüktür ve Allah'ın bağışlayıcılığı ile insanlara muamele edin diye muhataplara bir sesleniş söz konusudur.

Elli sekizinci Soru: Başkasından müstağni olmayan nedir? Akıllı olan kimseler olgun kimselerle danışık olmaktan, onlarla meşveretten müstağni olmazlar. İkincisi ise devletin devamlılığını isteyen adaletten ayrılmaz. Marifet ve şerefin kıymetini isteyen, son olarak da ahiretini/akıbetini düşünen kişi hayır işlemekten müstağni olmaz. İdeal devlet yönetiminin ve ideal ahlaka dayalı toplumun müstağni bir Melami çizgiyle buluşturması yönüyle bu sorunun cevabı manidar kalmaktadır.

Elli dokuzuncu Soru: Yaşlılardan nasıl ilim, gençlerden nasıl fiiller doğması beklenmelidir? Cevap: Yaşlılar sözlü ve fiili olarak güzel şeyler bulup vakur olalar. Gençler ise edeple yiğitlik yapalar.

Altmışıncı Soru: Biri kararlı bir artış, diğeri de kararlı bir azalış sergileyen nesne nedir? Cevap: İnsanın nefsi, eksilmeye muktedir değildir, sürekli azalış gösterir. İnsanın hırsıdır ki sürekli artışa meyillidir. Çünkü rızkı veren Rezzak olan Allah'tır ve herkesin nasibini kararlı şekilde belirlemiştir. Vesselam.

Hikâyet-i Nuşirevan

1^b

Bismillâhırrahmânirrahîm

Hamdü ve sibâsü bî-kıyâs ol hâlık-ı nâsa kim âferînende-i zemîn ü âsumândır ve rûzî dihende-i ins ü cândır. Ve gurer-i şalavât ve dürer-i taḥiyyât ol eşref-i maḥlûkâta kim pür-güzîde-i peygamberân ve şefî-i ümîdândır. Râviyân-ı aḥbâr ve nâkilân-ı âşârdır. Yâr

2^a şöyle rivâyet iderler. Nüşurevân ki şeş cihâta sârî ve cârîdir. Ve ḥ'âce-i Büzür-Cumuha ki Kenânîlerin eyyâm-ı saltanatlarında şöhret bulan 'ulemâ ve fuželânın ser-çeşmesi idi. Nüşurevân anı kendüye ḥ'âce ittihâz idüp ekser-i evkâtını anın muşâḥebetine taḥşîş eylemişdi. Ve Büzür-Cumuha ki muḳârenet şeref-i saltanata revnaḳ virmiş idi. Eşnâ-i muşâḥebetde Nüşurevân buyurdu kim ey ḥ'âce aḥlâk-ı muta' allik bir nice su' âlim vardır ki ḥaylî rûzigârdır.

2^b Ḥâtır-nişânım anı fehm-i murâdımdır ki cümlesine cevâb viresin tâ kim eyyâm-ı saltanatımda ol leṭâ' if bize eglence ola. Ve bizden sonra gelen selâṭine düstürü'l-'amel ola deyicek. Ḥ'âce sem'an ve ṭâ'en deyüb imtişâl göstericek. Hemân-dem o meclisde şâḥin ḥâtırında mestür olan su' âlleri Büzür-Cumihre 'arz kıldı. Ḥ'âce daḥi tertîb üzere derḥâl su' âle münâsib bir sebil-i irtiḥâl cevâb virdi. Pes ol meclisde vâḳı' olan

3^a su' âl ve cevâbı bir risâle idüp nâmına Zafer-nâme didiler. Ve Nüşurevân ol risale[y]i ḥazînesinde şaklayub âḥir 'ömrine deḡin muṭâla'a idüp tedbîr-i esâsi memlekete bâ' iş kıldı. Ve anın vefâtından sonra sâ'ir mülük daḥi buña

¹⁰ Elli dördüncü ve elli beşinci sualler hazza/zevke dayalı güzel yaşamın gereklerini sıralar. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Armutlu, Sadık; Sevimli, Erdem (2022a). *Divan Şiirinde Haz Zevkin Klasik Ötesi İfadesi*, Erzurum: Fenomen Yayınevi, ISBN No: 978-625-7351-27-0.

ta‘zîm idüp düsturu’l-‘amel kıllurlardı. Tâ ki nice müddetden sonra emîr-i Horasân eline düşecek Nûh bin Manşûr Sāmânî ki ‘Acem hâlifesi idi. Bir sebîl-i tuhfe anîñ âsîtanına ilettdi. Ol dağı hoş görüp

3^b ta‘zîm kıldı. Amma ol zamanda bu risâleyi Pehlevî luğatı üzere okunurdu. Nûh bin Manşûr ol dili bilmeyüp bildiği Fârisiye nakil olundu. Andan Şeyh-i Re‘îsü’l-Hükemâ İbn-i ‘Alî Sînâ[y]ı meclisine da‘vet idüp iltimâs idicek Ebû ‘Alî Sînâ dağı Pehlevî luğatına Fârisiye tercüme kıldı. Ondan sonra nice müddet Nûh bin Manşûr eyyam-ı devletinde bu neşâyih ile ‘âmil olmuş idi. Ve andan gayrı şîğârî ve kibârî der herkese ki bu nevâdirî’l-emşâli mu‘tâla‘a idelerdi.

4^a Ahkâm-ı ‘aliyyeyi ve ahkâm-ı ‘ameliyyeyi zabt idüp umûr-i me‘âşine ve ahvâl-i me‘âdine intizâm virmekde başret üzere olar. “Va’llâhu yehdî ilâ-sebîli’r-reşâd”. **Evvelki** su‘âl buyurdu kim du‘â zamânında Yâr-ı Te‘âlâ hazretlerinden ne dilemek gerekür ki cümle dünyâ eyliklerin işlemiş olalım. **Cevâb** üç nesne dilemek gerekdir. Evvelki tendürüstlük İkinci tüvângirlik ya‘ni pâyelik Üçüncü emînlik ya‘ni her kırdan emîn olmak **İkinci** su‘âl ayıtdı dünyâda

4^b ne nesne var ola ki cemî‘-i zamânda anı işlemek ma‘kûl ola. Ve her milletîñ kâmilleri katında maqbûl ola. **Cevâb** üç nesnedir. Evvelki hüner öğrenmek İkinci mâl kazanmak. Üçüncü dost hâtırına ri‘âyet itmek **Üçüncü** su‘âl şol dostı ki anîñ fi‘linden ve kıavlinden ekser-i evkâtda elem çekilür ola. Andan dostlığı kesmege çâre nedir. **Cevâb** üç nesnedir ki cân olur evvelki anîñ yanına az varmak ile. İkinci buluşacak hâtırın sormamak ile

5^a Üçüncü her buluşduka bir hâcet taleb itmek. **Dördüncü** eyitdi dünyâda ne ola ki cândan ‘azîz ola. **Cevâb** üç nesnedir. Evvelki kişi dînini şaklayı tutmak ya‘ni âdâb-ı şerî‘at birle muhâfaza itmek. İkinci muhârebe vaktinde intikâm taleb itmek. Üçüncü şiddete düşmekden şakınmak. Düşükden sonra hâlâş olmak. **Beşinci** su‘âl eyitdi âdemin cemî‘-i ‘ömri içinde zâyî‘ geçen zamânı ne zamândır. **Cevâb** üç zamândır. Evvelki dilediği

5^b kişilere fırsat eli virmiş iken itmeye fevt ola. İkinci istirâhat imkânı var iken kişi kendüyi meşakkâte düşürmek. Üçüncü Hâk Celle ve ‘Alâ hazretlerini yâd itmekden gâfil olmak. **Altıncı** su‘âl eyitdi insâna lâzım olan umûrda tedbîri ve meşvereti nasıl kimesnelerden taleb itmek gerekdir. **Cevâb** bir kimesneden taleb gerekdir ki anda üç haşlet mevcûd ola. Evvel dîndârlık. İkinci eyü kişiler ile münâsebet itmiş ola. Üçüncü

6^a vefâdâr ve ehl-i ‘akıl ola. **Yedinci** su‘âl eyitdi dünyâda eylik kaç haşlet ile tamâm olur. **Cevâb** üç nesne ile tamâm olur. Evvelki bir kimesneden menfa‘at ümîdi yok iken tevâzu‘ ve ma‘habbet itmek. İkinci minnetsiz şehâvet itmek. Üçüncü mükâfât talebsiz hizmet itmek. **Sekizinci** su‘âl eyitdi nasıl kimesnelere lütf ve ihsân itmek gerekür ki lâyıq ola. **Cevâb** üç kimesneye lâyıqdır. Evvelki ‘aqlı ve dâniş ehlî ola. Aşıl-zâde ve merd-zâde

6^b ola Üçüncü akıradan saña ma‘habbet idenlerden ola. **Toğuzuncu** su‘âl eyitdi mihterlik ve sürûrlük kimlere lâyıqdır. **Cevâb** iki kimesneye lâyıqdır. Evvel mihterlik ol kimesneye lâyıqdır ki hayrı şerden ve eyüyi yaramazdan temîze kâdir ola. İkinci sürûrlük olan kimesneye lâyıqdır ki her maşlahatîñ ‘uhdesinden gelmeye kâbil kimesnelere sipâriş itmege kâdir ola. **Onuncu** su‘âl eyitdi kaç kimesneye eylik eylemek lâyıqdır. **Cevâb** üç

7^a tâ‘ifeye ihsân lâyıq degildir. Evvelki eblehlerdir ki hayrı ve şerri fark itmeye. İkinci bed-huylyardır ki ihsân gördükleri kimesneyi hayrı ile yâd itmeyüp hizmet eylemek. Üçüncü gammazlardır. **On birinci** su‘âl eyitdi kimlerdir ki anlar ile muşâhabet ve ihtilâf itmekden hâzer itmege lâyıqdır. **Cevâb** iki kimesnedir. Evvelki nemmâm-ı suhancındır. Bir meclisten bir meclise istediği sözi nakil idüp fiteneye sebep ola. İkinci şol hey‘etindir¹¹ ki

¹¹ Metinde “hem‘etindir ki” şeklinde yazılmış olan kelime “hey‘etindir” olarak düzeltilmiştir.

7^b dâ'im 'uyûbiñ arayup vâkıf olduğı esrârı ki âhir meclisde ifşâ eylemegi 'âdet idine. **On ikinci** su'âl eyitdi buyruqlarda neniñ gibi buyruqdur ki aña imtişâl itmek dâ'imâ lâyıq ve ser-âvâr ola. **Cevâb** dört nesnedir. Evvelki Haq Celle ve 'Alâ haziretleriniñ buyruğıdır. İkinci pâdişâh-ı zamân buyruğıdır. Üçüncü 'âkıllere kâmilleriñ buyruğıdır. Dördüncü pederiniñ ve vâlideniñ buyruğıdır. **On Üçüncü** su'âl eyitdi ne tohumdur ki ol tohum. Bir mekânda

8^a ekilir. Dağı iki mekânda hâşılâtın alalar. **Cevâb** merdimlere şâlihlere eylik eylemek ki anıñ menfa'ati hem dünyâda hem âhiretde hâşıl olur. **On dördüncü** su'âl eyitdi ne nesnedir ol ki anda hıç 'ayb olmaya. **Cevâb** üç nesnedir. Evvelki hüner ve ma'rifet taşıl eylemek. İkinci keremi ve iğşâni mağalline ve lâyıqına eylemek. Üçüncü 'âfiyet hâliñi fikr idüp aña göre a'mâl-i hayra mübâşeret eylemek. **On beşinci** su'âl eyitdi 'ayıblarda ne 'aybı ola kim şâhibi andan

8^b elem çekmeye. **Cevâb** şol 'aybdır ki mestür olup kimse aña vâkıf olmaya. Ve şâhibinden ğayrıya şâyi' olmaya. **On altıncı** su'âl eyitdi yâ ne dünyâda ne nesne ola kim bâzîrgânlıktan nef' i ziyâde ola. **Cevâb** iki nesnedir. Evvelki mürâ'at-ı hâtır. İkinci dağı emînlik ya'nî her nev'e qorqulardan emîn olmağ. **On yedinci** su'âl eyitdi ne nesnedir ol ki mevt hâdinden beter ola. **Cevâb** iki nesnedir. Evvelki el tarlığıdır. İkinci farz olup dîne

9^a girmekdir. Üçüncü nükîselere ve zilletden devlete irişmişlere 'arz-ı ihtiyâc itmekdir. **On sekizinci** su'âl eyitdi 'âkıbet hayırlığına sebep ne ola. **Cevâb** üç nesne ile olur. Evvelki 'amel-i şâlihdır. İkinci peder ve vâlide hoşnûdlığıdır Üçüncü kazâya rızâdır. **On toquzuncu** su'âl eyitdi ne nesnedir ki anıñ mürüvvetine hâlel vire. **Cevâb** dört nesnedir ki her biri bir tâ'ifeye hâlel virir. Evvelki bağıllıktır ki ululara eşrâfa hâlel virir.

9^b ikinci 'ucub u ğod-binlikdir. 'Âlimlere ve kâmillere hâlel virir. Dördüncü kızıbdır ki merdlere hâlel virir. **Yigirminci** su'âl eyitdi ne nesnedir ol ki pârsâlarıñ ve 'âlimleriñ kârına fesâd vire. Ve şânına hâlel vire. **Cevâb** iki nesnedir. Evvelki zâlimleri ve sitem-kârları meclisinde mediğ itmek. İkinci zâlimlere tâkat itmegi ve erenleriñ mağabbetine yakınlıq itmegi dâim 'âdet idinmek. **Yigirmi birinci** su'âl eyitdi bir kişi me'âşında ne tedârik üzere

10^a ma'ıyyet itmek gerekdir ki ta'bibe hâcet olmaya. **Cevâb** dört nesnedir. Evvelki az yemek. İkinci yayan yol yürümekden perhîz eylemek Üçüncü çok uyku uyumağdan hâzer üzere olmağ. Dördüncü ef'âl-i cevâriğden her kimse ile kendüniñ ef'âlin şınamağ. **Yigirmi ikinci** su'âl eyitdi benî Âdem arasında kâmil ol kimesnedir ki çok nesne bile. Ve az söyleye. Meger kim tekellüme ihtiyâc ola. Muqtezâ-yı makâm hâsebiyle. **Yigirmi üçüncü** su'âl eyitdi benî Âdeme zillet ne sebebden

10^b hâşıl olur. **Cevâb** iki nesneden olur. Evvelki kâmil olmağdır. İkinci dostlar beyninde fitne ve fesâd koparmağdır. **Yigirmi dördüncü** su'âl eyitdi âdem şiddete ve meşakqate ne sebebden düşer. **Cevâb** iki nesneden düşer. Evvelki yalnız olmağdan. İkinci ğurbet-keşide olmağdan. **Yigirmi beşinci** su'âl eyitdi insâna fağırlık ve bî-tüvânlıq ekşeriyyâ neden gelür. **Cevâb** iki nesneden 'ârız olur. Evvelki kişi kesb ü kâr ve me'âşını zamanıyla görmeyüp fevt itmek

11^a ikinci ğayretsizlikden kişi her kâra bağıtâl olmağ. **Yigirmi altıncı** su'âl eyitdi herkes murâdına ve maqşûdına irişmege ne bâ' iş olur. **Cevâb** Bârî Te'âlâdan 'inâyet taleb eyledikten soñra kişi kârında ihmâl itmeyüp ta'cıl eylemek. **Yigirmi yedinci** su'âl eyitdi ne sebebdendir ki insânın nâmusına ve ğamiyyetine hâlel vire **Cevâb** ikidir. Evvelki erâzile lâyıq olan esbâba tama' itmek. İkinci erâzile ve edânî ile muşâhabet itmek

11^b ve hem-nişin olmağı 'âdet idinmek. **Yigirmi sekizinci** su'âl eyitdi ne nesnedir ol ki dünyâda andan eyi nesne olmaya. **Cevâb** iki nesnedir. Evvelki Bârî Te'âlâniñ emrine imtişâl üzere olmağ. Ve nehyinden ictinâb üzere ma'îşet itmek. İkinci her halde tedârik üzere olup hergiz vaqtini zayıf itmemek. **Yigirmi toquzuncu** su'âl eyitdi insâna ne tağıl ile mu'âmele ve mübâşeret itmek gerekdir. Ehl-i tevâzu' dimek şâhiğ ola. **Cevâb** üç nesne ile

12^a şahîh olur. Evvelki kendülerden ednâlara mumâşât ve mulâyemet itmek. İkinci cemî' -i hâlâyîka güliyüz göstermek. Üçüncü riyâdan ve temelluğdan ya'ni mürâ'îlikden ihtirâz itmek. **Otuzuncu su'âl** eyitdi ki cihânda andan mezmûm olmaya. **Cevâb** ikidir. Evvelki eşrâfda tend-rüy ve 'abüsü'l-vechi. İkinci hasâs olmak. **Otuzbirinci su'âl** eyitdi pâdişâhlarıñ kimlere ihtiyâcı ziyâdedir halkdan. Cevâb şol kimseye ihtiyâcları ziyâdedir kim

12^b 'âkıl ve kâridânî ve kârâr-ı zemûde olup tedbîr-i umûra kâdir ola. **Otuzikinci su'âl** eyitdi kimdir ol kim şangı meclise varsa anı yâd göreler. Aña bigânelik birle nazâr ideler. Hiçbir cem' iyyetde dâhil-i meclis olmaya. **Cevâb** ol kimesnedir ki hünersiz ve ma'rifetsiz olup kelimâtında hâlâvet olmaya. Şakîl ve nâdân ola. **Otuzüçüncü su'âl** eyitdi kimdir ki nîkünced olub i'zâz ve ikrâm eylemege lâyıq ola. **Cevâb** şol kimesnedir ki

13^a her kese iktidârî hâsebine eylik eylemege 'âdet idine. Her kârda râst sözlü olup kavlinde şâdık olmağı 'âdet idine. **Otuzdördüncü su'âl** eyitdi mertebe-i a'lâda olan ulular. Gençler ile münâsebet ve muşâhabet itdiklerinde kavlen ve fi'len itmek gerekdir. Ululuk haqqın edâ itmiş olalar. **Cevâb** iki nesnedir ki itmek gerek. Evvelki gençlerden nuşhını dirîğ itmekdir. İkinci vâkıf oldukları 'ayıbları setr idüp ifşâ

13^b itmemekdir. **Otuzbeşinci su'âl** eyitdi kimdir ol kim seferde ve hâzarda. Hem-nişîn olmağa lâyıq ola. **Cevâb** şol kimesnedir ki anda üç haşlet mevcûd ola. Evvelki töhmetden 'ârî ola. İkinci dâ'im azarlığı pîşe idine. Üçüncü edeb üzere olmağı 'âdet idine. **Otuzaltıncı su'âl** eyitdi. Beden-i insânda esbâb-ı 'ibâdet kaç nesnedir ki benî Âdeme 'ibâdeti anlar ile edâ ide. **Cevâb** üç nesnedir. Evvelki gönüldür ki

14^a 'Arapça aña kalb dirler. İkinci dildir ki aña lisân dirler. Üçüncü beden-i insândır. Cümle 'ibâdete teveccüh ve niyyet-i kalb ile olur. Qur'an-ı 'azîm ve evrâd ve ezkâr-ı lisân ile olur. Vesâ'ir 'ibâdet-i bedeniye beden ile olur ve kalbiñ vazîfesi istikâmet üzere tefekkür idüp dâ'im hayrata meyl itmekdir. Lisânıñ vazîfesi tilâvet idüp dâ'im şükür ve sipâs itmekdir. Bedeniñ vazîfesi gönül muktezâsı üzere a'mâl-i hâsene

14^b ve ef'âl-i pesendide işlemekdir. **Otuzyedinci su'âl** eyitdi dostlara dostluk nişânı nedir ve kaçdır. **Cevâb** dört nesnedir. Evvelki nâgâh senden bir haţâ şâdır olsa 'afûv ide. İkinci ma'kul ef'âle meyliñi görürse men' ide. Üçüncü 'aybıñı görürse ifşâ itmeye. Dördüncü bir nâ-şâyeste fi'l-i haţâ ile şâdır olup geçdikden soñra sırrı neşir itmeye. Belki rıfkı ile söyleyüp böyle itmemek gerek idi deyü tesellî-hâtır

15^a eyleye. **Otuzsekizinci su'âl** eyitdi kişi ne itmek gerekdir ki dünyâ me'âşında âsânlık üzere geçinüb rahâtlık birle zindegânî eyleye. **Cevâb** üç nesne itmek gerekdir. Evvelki her kârda perhîz-kârlıktır. İkinci sebkbârlıktır ya'ni eşgâl-i dünyeviyyeden 'ârî olmağıdır. **Otuztoğuzuncu su'âl** eyitdi pâdişâhlara sermâye-i saltanat olan kaç nesnedir. **Cevâb** dört nesnedir. Evvelki bezm-i 'azm-i dürüst. İkinci her nesneye rızâ-yı

15^b Haq muktezâsınca teveccüh itmek. Üçüncü Ser-hengân-ı 'asker-i 'âdil olmağı. Dördüncü kevkeb-i tâlî'e mu'âvenet itmek. **Kırkıncı su'âl** eyitdi her kişi kimlere 'arz-ı hâcet itmek gerekdir. Ve ne hâcet 'arz itmek gerekdir. Evvelâ şol kimseye hâcet 'arz itmek ve taleb itmek gerekdir hoş-hûy ola. İkinci şol nesneyi talep itmek gerekdir ki ol nesne saña lâyıq ve seniñ aña

16^a istihkâk-ıñ ola. **Kırkıbirinci su'âl** eyitdi kişi ne 'amel üzerinde zindegânî olmağı gerekdir ki cümle halk anı dürüst tutalar. **Cevâb** üç nesne üzerinde zindegânî kılmağıdır. Evvelki mu'âşeret ve muşâhabet itdüğü kimselere zulüm itmeyesin. İkinci dâ'im güzîden ihtirâz üzere olasin. Üçüncü hiç kimse seniñ diliñden rencide olmayalar. **Kırkikinci su'âl** eyitdi 'ilm ve ma'rifet tahşil iden kimse eger eşrâfdan ise nâm-dâr

16^b olur. Eger fakîr ise tüvângîr ve tüvânâ olur. Eger nâ-ma'lûm ve nâ-meşhûr kimse ise halk içinde meşhûr olur. Eger hâsebe ve nesebde noşşanı var ise ma'rifet ve dâniş sebebi ile noşşanı kemâle tedbîr olur. **Kırküçüncü su'âl**

eyitdi behremenlik ve ber-hudârlığa sebep ve bâ' iş nedir. **Cevâb** dört nesnedir. Evvelki yakîn dostluk hakkını ve akrabalık hakkını zâyı' itmeyüb 'uhdesinden gelmek. İkinci pederine ve vâlidesine hayır

17^a du' â irişdirmek. Üçüncü düşmanı hüsn-i müdârâ ile ve hüsn-i mu' âmele ile kendüye dostluk kılmak. Dördüncü 'âkıbet hamîdesini fikir idüp âhîret ahvâlini endîşe kılmak. **kırkdördüncü** su' âl eyitdi benî Âdemîñ kârî kûşîş idüp cidd ü cühd ile mi hâşıl olur yoğsa taqđır-i ilâhî ile mi olur. **Cevâb** insânîñ kûşîş taqđır-i ilâhîñîñ zühûrına sebebdir. Lâkin insânîñ kûşîşî hük-m-ü taqđırden hâric degildir. Maflûbin

17^b huşûline ihtiyâr-ı cüz'î şarf itmek dağı taqđire sebebdir. **kırkbeşinci** su' âl eyitdi civânlarâ lâyıķ ef' âlîñ ziyâde mergûbî. Ve pîrlere münâsib a' mâlîñ gâyet maķbûlî nasıl 'ameldir. **Cevab** civanlara makbul olan ehl-i edeb olmaķ. Ve dağı kesb ü kârında Ğayra menfa'at irişdirmek. Ve bahâdîrlîk itmek. Ve pîrlere menfa'at irişdirmek. Maķbûl olan kavlen ve fi' len her kârda te'ennî idüp vaķar üzere olmaķ. **kırk**

18ª altıncı su' âl eyitdi civân-merdlerîñ şerfî ve memdûhî naşıl kimesnelerdir. **Cevâb** ol kimesnedir ki dostuna ya ğayra baķş u ihsân itdüğü zamânda şâd olub şafâ kesb ide. Ve minnet dağı 'add itmeye. **kırkyedinci** su' âl eyitdi naşıl hünerdir ol hüner ki 'âķîller katında 'aybdan 'add oluna. **Cevâb** ol baķşîşdirki minnet ile ola. Ve dağı fulâna baķşîş itdim deyü ğayrilerîñ meclisinde zikir idüp ve tefâhğur ide. **kırksekizinci** su' âl eyitdi

18^b kişî eyyâmını halka eylik itmege sa'y üzere geçirmek mi yegdir yoğsa yaramazlıķdan ihtirâz itmek mi yegdir. **Cevâb** yaramazlıķdan ihtirâz itmek cümle eyliklerden yegrekdir. **kırktokuzuncu** su' âl eyitdi. Naşıl hayırlardır ol hayırlar ki cümle 'âlem taleb iderler cümlesin bir yerde cem' idemezler. **Cevâb** dört nesnedir. Evvelki tendürüstlük. İkinci râhatlık. Üçüncü şâdilîk. Dördüncü bî-gümânedir. **Ellinci** su' âl eyitdi ne hikmetdir ki

19^a bir 'âlî-neseb kimesne bir merdüm-i meçhûl nesebden 'ilim ta' lîm ider 'âr itmez. **Cevâb** 'ilm ü ma' rifet şâhib-i meçhûl olmaz ve haķîr olmaz. Meger ki nâdân olanlar çeşm-i haķâret ile nazâr ideler. ma' rifet şağırleri kebîr kıılır. Çeşm-i nâdân-ı ma' rifet itmese mağrûrdır. **Ellibirinci** su' âl eyitdi ne nesnedir ki ma' rifet şâhiblerine zînet vire. **Cevâb** iki nesnedir. Evvelki kavlen ve fi' len râst-kârîlığı 'âdet idinmek. İkinci 'ilme'l-yakîn bildüğü nesneyi

19^b söyleyüp bi-'aynı olmaduğı nesneden tavaķkuf idüp zan ile söz söylememek. **Ellikinci** su' âl eyitdi âteş ğazabını teskîn eyleyen ne nesnedir. **Cevâb** iki nesnedir. Evvelki şabr [ü] taħammül. İkinci her sözi nerm ü mülâyim söylemek. **Elliüçüncü** su' âl eyitdi düşvâr maşlağatlarda ve müşkil emirlerde kimiñle meşveret gerekdir. **Cevâb** şol kimseyi maħrem-i zâr eylemek gerekdir ki 'âķil ü dâñâ ola. Rûziğâr-dâde

20^a olup her nesneyi tecrîbe kılmış ola. **Ellidördüncü** su' âl eyitdi kişî muzâyâķaya dūş olsa kimlere 'arz-ı ğâcet ide. Seniñle seferde ve ğazarda nice müddet münâsebet itmiş olasın. Ve dağı bir kimse neye ğâcet-i 'arz idesin ki dostumunañ ile dostluğı olmaya. **Ellibeşinci** su' âl eyitdi ne nesnedir ki ol yenilmeye ve içilmeye. Lâkin beden-i insâna taķviyet ve istirâğatına sebep ola. **Cevâb** altı nesnedir.

20^b Evvelki dîdâr-ı civândır. İkinci şoħbet-i ehlân. Üçüncü seyr-i büstân. Dördüncü câm-ı bezm. Beşinci hûb-nefs-i râyiha. Altıncı ğammâm-ı mu' tedil. **Ellialtıncı** su' âl eyitdi insânîñ ğatırına ferağ virüp şâd iden kaç nesnedir. **Cevâb** beş nesnedir. Evvelki teferrüc-i reyâğîn-i büstân. İkinci vişâl-i hûbân. Üçüncü muşâğabet-i düstân. Dördüncü teferrüc-i âb-ı revân. Beşinci hûb-âvâz hoş-elğân dinlemek. **Elliyedinci** su' âl eyitdi ne nesnedir

21^a ol ki merdânelige ve dilâverlige lâyıķ ve sezâ-vâr olmaya. **Cevâb** kişî kendüden alçaķ mertebede olan kimesneden şâdir olan günâhı 'afûv itmege ķâdir itmeyüp mükâfâtına mübâşeret itmek. Dilâverlik lâyıķ degildir. **Ellisekizinci** su' âl eyitdi kaç nesnedirki ğayrıdan mustağnî olmaya. **Cevâb** dört nesnedir. Evvelki 'âķil ü ğredmend olan kimesne kâmiller ile meşveretden mustağnî olmaz. İkinci devletîñ şebâtın isteyen 'adâletden

21^b mustağnî olmaz. Üçüncü ma‘rifetiñ şerefin ve kıdrin isteyen talebden mustağnî olmaz. Dördüncü dünyânıñ fenâsın bilüb kendüniñ ‘âkıbet-fıkr iden kişi hayratdan mustağnî olmaz. **Ellitoğuzuncu** su‘âl eyitdi pîrlerden naşıl ‘ilm ve civânlardan naşıl ef‘âl şâdir olmak gerkdir. Halk arasında maqbûl ola. **Cevâb** pîrlerden kavlen ve fi‘len ‘amelde âheste olub vaqâr üzere olalar. Ve civânlar her hâlde edeb üzere olup kâdir oluqça şehâvet

22ª itmege sa‘y eyleyeler. **Altmışınca** su‘âl eyitdi ne nesnedir ki ol muhtelif nesne ki birisi dâ‘im eksilmek üzere ola. Birisi dâ‘im ziyade olmak üzere ola. Ve birisi dâ‘im bir qarâr üzere olup artmaya eksilmeye. **Cevâb** ol kim dâ‘im nâkış olmaqdadır. Benî Âdemiñ nefsidir kim dâ‘im eksilmekten hâlî degildir. Ve şol kim dâ‘im ziyâde olmaqdadır. Benî Âdemiñ hırşıdır ki bir ân aratmaqdân hâlî degildir. Ve şol ki dâ‘im bir qarârdadır. Ol

22^b rızkı maqsûmdır ki cümle mevcûdâtı halk iden Rezzâk cümleñiñ rızkıını ezel-i âzâlda muqadder kılmışdır. Ve hergiz müteğayyir olmayup bir qarâradır vallâhu a‘lemu bi’s-şevâb.

Ketebehu’l-muznibu’s-seyyid Muḥammed Râsim min-telâmîz Muḥammed Zâkir biḥâfîzi’l-Ḳur’ân.

Sene 1274

Cennet-mekân firdevsi âşiyân gâzî sultân maḥmûd-u hân ḥazîretleriniñ ḡoncası necâbetlü sultân ‘Abdu’l-‘Azîz Efendi ḥazîretleriniñ vâlide-i muḥteremleri devletlü ‘işmetlü pertevniyâle qadım efendi ḥazîretleriniñdir.

Sonuç

Tercümesi verilen ve üzerinde çalıştığımız eser “Hikâyet-i Nuşîrevân” başlığı ile anılan bir mensur yazma eserdir. Bu eser İstanbul Millet Kütüphanesi Koleksiyonu Ali Emiri Yazma Eserler bölümünde 34 Ae Roman 109 Numarada kayıtlıdır. 22 varaktan ibarettir. Eser 1 besmele ve salvele, dördüncü bölümden sonra başlayan 60 suale verilen 60 hikmetli ve vecizeli cevapla devam eder ve istinsah tarihinin ve müstensihinin verildiği hatime ile sona erer. 1274 yılında istinsah edilen eser, I. Murad Hüdevandigar dönemine aittir. Dili sadedir. Farsça’dan tercüme edildiği aşikâr olan eserde Arapça ve Farsça kelimeler ağırlık kazanmıştır. Bunda, eserin İslamî/Peygamberî bir ahlaki Nuşîrevân’ın adaleti ve düşünceleri ile harmanlayıp sunma niteliği rol oynamaktadır söylenebilir. Ayrıca eserdeki ahlaki nitelikler evrensellikleri yönüyle mezhepler üstü duruşu sergileyen Melami bir ahlak anlayışını da içermektedirler. Eser, Nuşîrevân-ı Adil’in meclisindeki âlim ve faziletli bir pire sorular yönelmesi ve hikmetli cevaplar alması ile oluşturulmuş bir nasihatnâmedir. Eserde, yöneticisinden halk tabakasına kadar genç, yaşlı her kesimin, her katmanında ahlaki, ilmi değerler manzumesi ifade edilmektedir. Eser, toplumdaki önemli değerlere de vurgu yapar. Bu değerler hem uhrevi hem de dünyevi ahlaki önemli faziletleri içerir. Bunlar evrensel ahlak ilkeleri olarak günümüz toplumunun da özlediği, arzuladığı ahlaki değerlerdir. Bu eser, 60 soru ve 60 cevapla ideal bir Nuşîrevânî ahlaki topluma sunmaktadır. Gençler için pendname, siyasetçiler için siyasetname, halk için bir sosyal yaşam risalesi ve kılavuzu hükmündedir. Eserde İslamın ahlak esaslarının, yani Peygamberi ahlakın –melametın önemsedığı önemli faziletlerdendir- sıklıkla iman ve inanç esaslarına vurguyla da ön plana çıkarıldığı görülür. Her mecliste sorulan sorulara cevap veren pir, aynı zamanda Nuşîrevân suretli bir adalet rehberi rolünü ifade eder. Bu tür eserlerin alanın manevi ve ahlaki yönlerini zenginleştireceği, klasik şiirin evrensel mesaj dünyasına katkı sağlayacağı aşikârdır. Böyle ahlak ve hikmet yüklü bir eserin bilim dünyasına tanıtılması da bu çalışmanın önemli amaçlarından biridir. ayrıca klasik şiir sahasına katkısı bağlamında önem arz etmektedir.

Kaynakça

Albayrak, N. (1995). *Nuşîrevân. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 255-256) içinde TDV.

- Armutlu, S., Sevimli, E. (2022a). *Divan Şiirinde Haz Zevkin Klasik Ötesi İfadesi*, Erzurum: Fenomen Yayınevi, ISBN No : 978-625-7351-27-0.
- Koşık, H.S. (2013). Nûşîrevân-ı Âdil'in Hikmetlerini İçeren Mensur Bir Nasihat-Nâme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 135-144.
- Mermer, A., Deniz, S., Bayram, Y., Koç Keskin, N., Alıcı, L., Eflatun, M. (2013). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nizamülmülk (1998). *Siyasetname* (Çev. Nurettin Bayrutlugil). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sevimli, E. (2021c). Beşerî aşk bağlamında gazel felsefesini yeniden düşünmek. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 27, 491-537.
- Özerol, N., Sevimli, E. (2022). Klasik Türk Edebiyatında Öteki. (Ed. Adnan Oktay). Taşranın Entelektüel Yüzü: Derviş (187-224), Ankara: Çizgi Yayınevi. ISBN No : 978-605-196-809-4.
- Ulaş, T. (2013). İslam Kaynaklarına Göre Nuşîrevan. *History Studies*. 5/5.: 225-252.
- Tafazülü, A. (1995). Nuşîrevân. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 255) içinde TDV.
- Yeniterzi, E. (2006). Ahmed-i Dâî'nin Vasiyyet-i Nûşîrevân Adlı Mesnevisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*: 19, 1-25.

